

תרבות וספרות

30.6.95 הארץ 92

החטא הקדמון של המוסיקה הישראלית – האמנם?

ועוני (..) הנוף האקוסטי: (..) מלודיה דיבורית אינטנסיבית יותר מן הצליל המתורבת – אך המשמעויות יותר – של רוב עמי אירופה (..) והנוף הריגאמי החברתי מראה לו את בני-עמו, שותפים לגורל, מכל תפוצת הגולה (עמ' 194).

זוהי, אם כך, האידאולוגיה שני גופים – מורח וסטאטי (סופוגראפי ואקוסטי) מול דינאמי (החברתי) – כקטבים שביניהם שרדה מתח שפתרוננו "עשוי להצמיח אמנות המביעה אמת" (עמ' 195) ויישומה של אידאולוגיה זו בשימוש במרכיבים המאפיינים את המוסיקה של המרחב השמי: הלחנה במודוסים (סולמות עממיים) והשראה ממקאמא (סולמות ערבים), הסרפונדה, חיקוי מצלולים של כלים ערביים כעוד וקאנון, אימוץ צורות ערביות כ"תאקסס" ושימוש במקצבים מורחבים כ"דבקה". משנתו זו של בוסקוביץ נולדה מההרשה ממלחני שנות השלר שים בארץ-ישראל לנוח את המודעות המערבית "הגלויות" ולתור להגדרת זהות מוסיקלית חדשה, לאומית. בוסקוביץ, שרעיונות מעין אלה לא היו זרים לו גם במולדתו, התאים עצמו מיד למציאות החדשה והיה לרוברה הראשי. הביקורת עוררה זאת, המסדר גמל בפרסים ודרכו של בוסקוביץ בשילוב עקרונות הקומפוזיציה המערביים עם סממנים מזרחיים – אותה "סינתזה מלאכותית ומוזיפת" – קנתה לה מקום של כבוד והשפיעה, ביחסי גומלין, על הקוללות שלו (בן-חיים, אבירום, פרטוש) וכמוכן על תלמידיהם.

מה שמצליח הירשברג לעשות מעמדה השואפת לאובייקטיביות מהווה קושי רב להרצל שמואלי, שמסגיר כבר בפתיחת החלק שלו בספר חילוקי דיעות. עמוקים עם בוסקוביץ – חילוקי דעות מוסיקליים, רעיוניים ורטרניים. "לא תמיד שררה בינינו תמימות-דעים" כותב שמואלי (עמ' 106), ולאחר מכן, אמנם בעדינות רבה, הוא מבקר את ה"קביעות נחרצות" של בוסקוביץ, את נטייתו להקציץ את דבריו, את חוסר הבהירות בכתיבתו (הוא מעדן זאת באומרו שבוסקוביץ "מתנבט בתמציתיות", עמ' 116): הוא מבליע את הביקורת החריפה שלו על חוסר העקביות הפרגוגי של בוסקוביץ (פרק שלישי) בשיר הלל מוגזם על "חוסר השיטה שהפך לשיטה"; ומסתייג באופן מפורש מהפגנות לא אחראיות של בוסקוביץ, שהובילו לשטחיות ולאידיוקים בביקורתיו המוסיקליות בעיתון "הארץ" (עמ' 179), ועוד.

ועם זאת, מקנה התייחסות זאת, שמשתלטת על שמואלי כמו בעל כורו, ואשר אותה הוא מבסס לשוא להכניע, אמינות חיזית, המשלימה את היותו כש שאיפיו את החלק הקורס. עבודתו הנרחבת בחלק זה כוללת פרשנות של מכתב בוסקוביץ, ומציגה גורם לארשונה את ספרו "בעיית המוסיקה הישראלית המקורית", שלא פורסם כלל, וחלקים ממנו מופיעים כאן בנספח. הנספחים, בהם כתבים נוספים של בוסקוביץ שראים אור לראשונה, מהווים כמעט רבע מתכולת הספר – רבע מרתק ביותר, אולי אף המרתק ביותר. ביניהם: דינים בעיני המקרא, בריקודים (הסראומה של ההורה, עמ' 219), במוסיקה של מורכבי סתר ובמוסיקה של עצמו. כתבי מגלים, יותר מן התיאור האחד של הביגורפים שלו או, מגבר, מהתקפות מתנגדיו, הוגה דיעות מוסיקליות, שלכמותו כמהה המציאות המוסיקלית הישראלית העכשווית.

של המוסיקה הישראלית, מוסיקה שהדרכה על-ידי מניעים לאומיים בדיוק ברגע ההתפצחות של המד סיקה האידופית ממניעים אלה על השאלה האת עונה הספר בהצלחה חלקית.

ריונו של הירשברג (בחלק הראשון) בשורשיה של אותה "מוסיקה יסתייכותית" ממקם אותה, אמנם, בבהירות רבה בהקשרה החברתי, אך לא בהקשרה המוסיקלי (כדי להתוודע להקשר המוסיקלי יהיה צורך לחכות כנראה לספרו הבא, העומד, כך הוא מבשר בהקדמה, להתפרסם בקרוב). ואילו הריון באישיותו של בוסקוביץ אינו חף מגיסיונות לשמש לו מליץ ישר ולהצניע את הקונטרוברסליות שלו. "אלכסנדר (שאנדרו) בוסקוביץ נולד ב-16.8.1907 בעיר-הטרנסילונית הנקראת קלוז' ברומניה..." – כך, אמנם, מתחיל הירשברג את חלקו בביגורפיה, כפי שהתחילו כל הביגורפים מאז ומעד

אלכסנדר אוריה בוסקוביץ

לם. אך לשונו הניכרת והבהירה, ובעיקר החומר ההיסטורי המרתק שמתגלה כבר בדפים הראשונים, עוזרים לרכך את הפורמליזם הבלתי-ימנע הזה. לא חר תיאורים מלאי עניין של נעורי בוסקוביץ והנסיונות המפתיעים של עלייתו לארץ-ישראל ב-1938 (פרק ראשון) מגיע הירשברג במהירות לתפקיד האידאולוגיה הציונית-לאומית בעיצוב השקפת עולמו המוסיקלית. אך רומה שרעיונותיו של בוסקוביץ מובעים בצורה המשכנעת ביותר בדבריו הבאים: "על הקומפוזיטור שלנו להתאקלם בארץ ימתיכר. גית זו שהטבע, האור, הצבעים, מוג האוויר והנוף כולו שונים בה (..) מן הצוירים האכזריים של התער מלה בסגנון הקרן הקיימת (..) הנוף (הסטאטי) הוא: מרביות, הרים קרחים, חולות, שמש אכזרית, צמאון

אלכסנדר אוריה בוסקוביץ: חייו, יצירתו והגותו, מאת יהואש הירשברג והרצל שמואלי הוצאת כרמל 1995, 282 עמודים.

קומץ הפרסומים שראה אור בעשרים השנים האחרונות (מחוץ לכותלי האוניברסיטאות) בתחום המוסיקה האמנותית הישראלית, מעיד על בעיה עמוקה, אפילו מבחילה, במחשבה המוסיקלית בארץ. את הספרים החשובים שראו אור בשנים אלה ניתן למנות על יד אחת: שתי סוגוגרפיות – האחת, על פאול כרדחים מאת יהואש הירשברג (1983), והשנייה, על ערן פרטוש מאת אבנר בהט (1984), ולסקיקון אחד – "נעימי ומידות יש ראל" מאת יהודה כהן (1990).

אפילו נסיף לרשימה זו את שני הספרים העוסקים במוסיקה כללית – "מוסיקה מתפתחת" של יובל שקר (1992), המאיר התרחשויות עיקריות במוסיקה המערבית מאז 1945, ו"אתן היודעות", קובץ מאמרים על האופרות של מוצרט מאת אוראל הירשפלד (1994) – לא יכסה הדבר על היבול הכבד תי הדל. במציאות זו מהווה המונוגרפיה "אלכסנדר אוריה בוסקוביץ: חייו, יצירתו והגותו" תוספת כוללת לכיכילוגרפיה הערכנית הקצרה של המוסיקה האמנותית הישראלית.

במסורת הביגורפיות המוסיקליות הגדולות (א. איינשטיין, "מוצרט": ק. גיירינגר, "ברומס" ועוד), הנחלקות לשניים: "הארץ" ו"המוסיקה", חילקו כן ניהם המוסיקולוגים פרופ' הרצל שמואלי (שהיה תלמידו של בוסקוביץ) ופרופ' יהואש הירשברג (תלמיד של שניהם) את המשימה לחשוף את דמותו של המלחין, שהיה החשוב והשנוי במחלוקת מכולם בעיצוב הגממה הלאומית במוסיקה הישראלית.

הירשברג נטל על עצמו את החלק הראשון, המתרכז בכרונולוגיה: ושמואלי את השני, המתמקד בדיקת הויקה בין השקפותיו של בוסקוביץ על מוסיקה – "הטפתיות", כפי שהוא אינו מתאפק מלב נותן – לבין המוסיקה שלו. אך כדי להמשיך את הפרובלמטיקה שעוררה ומעוררת עדיין המוסיקה של בוסקוביץ אביא כאן ציטטה מרבית המלחין אריק שפירא לאחר זכייתו בפרס ישראל (ינואר 1994), זכייה שעוררה סערה עזה: "הסערה הציבורית (..) אהיה) ועקת שכר ונהמת תסכול מקרב לב של דור שלם, שדרכו כשלה ויצירתו כוזב, אוושה עלים בליל סערה, אני מתכוון לתלמיד ברחיים ובוסקוביץ – קבוצה לא קטנה של מלחינים וחולי כים בררר שנסללה על ידי שני הארונים, וזהי רוב שגולדה מתוך סינתזה מלאכותית ומוזיפת, וכשנאה הצמיחה, פה ושם, פרחים חוזרים (שקמלו עד מהרה) או פירות לא הניכה (..) זה הורם שאמנות אינה מעסיקה אותו, אלא עיבסקות (..) זה הורם שגווע לאטו לפני דור ותעוררת הפטירה שלו הגיעה זה עתה" ("הרשות המכון למוסיקה ישראלית", פברואר 1994).

"סינתזה מלאכותית ומוזיפת", "עריבסקות", "ורם שגווע" – מיהו אותו בוסקוביץ שאליה התכוון שפירא בדרכו הישירה? מיהו המלחין שהפך כרבות השנים – הוא ואידאולוגיית "המוסיקה היסתייכותית" שלו, למן הקונצרטו לאבוב ועד "סוויטה שמיית" (1942-48) – לסמל החטא הקדמון